

Кротенко Л. Б.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філософії мови, порівняльного мовознавства та перекладу
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

СУЧАСНИЙ ДИСКУРС-ТЕКСТ ІЗ ПОЗИЦІЇ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ

Анотація. Статтю присвячено одному з аспектів психолінгвістики як реалізації категорії зв'язності в постмодерністському дискурсі на основі ситуативної синонімії лексем та експресивних конструкцій одного когнітивного поля в поєднанні з лінгво-епістемним компонентом. Ілюстративним матеріалом для статті слугує художній твір американського письменника-постмодерніста.

Ключові слова: категорія зв'язності, постмодерністський дискурс, синонімія, Аб'єкція, Символічне, Реальне.

Постановка проблеми. Людина та сучасний світ – дві взаємопов'язані, проте водночас майже протилежні парадигми. Їх співіснування видає неочікувані результати в культурі, науці, а також у мові.

Сучасні вчені наголошують на тому, що наукова думка ХХ – початку ХХІ ст. значною мірою зосереджена на антропоцентричних дослідженнях. Поведінка, а також мовні, мотиваційні, психічні, психологічні та інші особливості людини нині є основними предметами вивчення гуманітарних наук. У ХХ ст. було здійснено фундаментальні дослідження фізіології та функцій мозку, психіки й психології людини. Цей період ознаменувався також розвитком філософської думки, зокрема, екзистенціалізму, постмодернізму, появою мистецтва «потому свідомості», впливом східних учень, ідей фрейдизму та неофрейдизму. Науковці почали вивчати *Homo sapiens* насамперед як особистість, що має складний внутрішній світ. Цим значною мірою зумовлені поява й розквіт таких наукових галузей, як комунікативна та когнітивна лінгвістика, когнітивна психологія, етнопсихолінгвістика, а також досліджень мовних картин світу, мовної свідомості, концептосфер. Особливе місце серед них посідає психолінгвістика, що має міждисциплінарний характер. Психолінгвістика вивчає глибинні знання й здібності, необхідні людині для того, щоб опанувати мову в дитинстві та впродовж життя послуговуватись нею [4, с. 55].

Метою статті є розгляд сучасного дискурсу-тексту з позиції психолінгвістики.

Виклад основного матеріалу. Сучасний дискурс не може не відображати нестабільність середовища, яке оточує людину. Навколишній простір включає в себе не лише природу та науку, а й таку важливу ланку людського існування, як взаємовідносини. Така нестабільність сучасного життя в інформаційному суспільстві, де відбувається загострення протиріч у спілкуванні [6], інколи не дає змогу встигнути думкою за плином формування того чи іншого образу. Людина інформаційного суспільства звикла до необмеженого шквалу інформації, несподіваних поєднань її та почала видавати власну інформацію подібно до телебачення – несподівано й швидко. Літературний критик С. Воложин вдало зазначає (подаємо мовою оригіналу – Л. К.): «Нормально, когда сразу не можешь признать, мол, ясно, что хотел сказать художник. Увы, нормально в этом не признаваться» [1]. Саме формування неочікуваного розвитку

дискурсу є предметом, що потребує дослідження, поетапного аналізу й вивчення.

Теоретик революційного лінгвопсихоаналізу Ю. Кристьяєва звернула увагу на довербальну стадію становлення «суб'єкта, що говорить» та розробила концепцію «аб'єкції» та «істинно-реального». Це етапи становлення суб'єкта, що хронологічно передують «стадії дзеркала», а перша – стадія Уявного з концепції Ж. Лакана. «Аб'єкція» – процес відпадиння, у результаті якого виникає «аб'єкт» – «об'єкт, що відпав» (точніше «відсторонився»). І. Ільїн вказує на те, що він не є ні суб'єктом, ні об'єктом, а являє собою першу спробу майбутнього суб'єкта усвідомити факт відділення від до-едипівської матері з усім комплексом шоків відчуттів, пов'язаних із цією подією; при цьому стан аб'єкції поширюється не тільки на дитину, а й на матір [2, с. 115]. Лінгвістично можна сказати, що такі дитина та матір означають «нову думку», що вимагає реалізації й «вхідного дискурсу» відповідно.

«Істинно-реальне» є подальшим розробленням лаканівського «реального» та характеризує ступінь психічного становлення індивіда (під час визрівання самосвідомості дитини), особливий тип дорослої ментальності людини, що не здатна за знаком побачити референт [2, с. 117]. І. Ільїн бере до уваги вчення Ж. Лакана та запропоновану ним структуру людської психіки, яка у французького психоаналітика виглядає як сфера складної й суперечливої взаємодії трьох складників: Уявного, Символічного та Реального. Ж. Лаканом вони трактуються і як стадійний процес лінгвістичного становлення дитини, і як «основні виміри», у яких людина існує не залежно від свого віку. У загальному плані Уявне – комплекс ілюзорних уявлень, які людина створює сама про себе. Символічне – сфера соціальних і культурних норм та уявлень, які індивід засвоює переважно несвідомо, щоб мати можливість нормально існувати в суспільстві. Реальне – сфера біологічно породжуваних і психологічно сублімованих потреб та імпульсів. І. Ільїн наводить думку Д. Кернера: «У роботах Ж. Лакана такі лінгвістичні категорії, як *символічне*, *уявне* та *суб'єкт*, поєдналися разом із фрейдистськими концепціями у вражаючий та впливовий синтез лінгвістики й психоаналізу» [3, с. 87].

Синтезуючи погляди вчених, можна зробити висновок, що стадії *Аб'єкція*, *Уявне*, *Символічне*, *Реальне* відображають процес лінгвопсихологічного розвитку людини. Узагальнюючи всі відомості про такий феномен, як Аб'єкція, можна сказати, що *Аб'єкт* – новостворена лінгвістична формація, яка започатковує нову лінгвістико-дискурсивну лінію, а вже від неї відштовхуються подальші одиниці дискурсу, виражені тим чи іншим лінгвістичним засобом. *Аб'єкція* є процесом виникнення нового образу, нової лінгвістичної формації, бажаного або вже існуючого, проте того, що відокремлюється в результаті змін. Образ, що створюється, може бути взаємопов'язаним із попереднім «дискурсивним» досвідом мовця, однак здатний

нести конкретно новий семантико-когнітивний зміст. Функція *Аб'єкції*, що реалізується в дискурсивному просторі за допомогою певних мовних засобів, полягає в тому, що вона створює кардинально новий шар інформації, який водночас може бути пов'язаний із попереднім змістом. Постмодерністський дискурс уможливує, таким чином, стрибок креативної свідомості мовця.

Розвиток такого когнітивного ланцюга може мати вираження в певній схемі (див. рис. 1).

Розглянемо Аб'єкцію в аспекті категорії зв'язності, з позиції сучасного постмодерністського дискурсу, де Аб'єкція – лінгво-епістемний компонент. Лінгво-епістемним компонентом (далі – ЛЕК) як інформативно-історичним складником, а також мовно-епістемним засобом реалізації, ключовим аспектом нашого дослідження вважатимемо мовну одиницю (мовну сполуку) зі стилістичною функцією та семантико-когнітивним значенням, через яку реалізується закладений у неї епістемний прошарок певної семіосфери в тексті (дискурсі). Спираючись на вищезначене, розглянемо реалізацію категорії зв'язності через ЛЕК *Аб'єкція*, який у свою чергу реалізується на основі ситуативної синонімії лексем одного когнітивного простору дискурсивної ситуації. Адже в контексті нерідко відбувається так звана нейтралізація значень: як синоніми можуть використовуватися слова, які не належать у лексичній системі мови до одного синонімічного ряду. Слова, які наближаються за значенням в умовах одного контексту, можуть називатись *контекстуальними (ситуативними, оказіональними, авторськими) синонімами* [5].

Наведемо тепер ілюстративні приклади реалізації когезії за допомогою ЛЕК *Аб'єкція* на основі ситуативної синонімії лексем та експресивних мовних конструкцій в одному когнітивному просторі (НФЄ глави «День, коли прийшов кінець світу» роману американського письменника К. Воннегута «Cat's Cradle» [7]), де можна простежити розвиток лексеми – власної назви *Jonah* як «аб'єкта»:

Лексема *Jonah* (у цьому разі власна назва) є як вихідною точкою нового відокремленого на самому початку дискурсу образу, так і фінальним аспектом «аб'єктивного» ланцюга, завершальною ланкою, що об'єднує ситуативно синонімічні лексеми, виражені в цьому випадку власними назвами, різними іменами одного й того ж героя оповідання. *Jonah, Sam* та *John* – одна й та ж людина за різних обставин вибору її імені. У смислове поле цієї ситуативної обставини дискурсу залучені такі когнітивні значення, як «суспільство», «батьки» та «власна думка», які переплітаються й виштовхують на поверхню-фінал «власну думку» головного героя. В обох випадках «аб'єкт» слугує зв'язкою, що починає та завершує певний дискурсивний відрізок.

ЛЕК *Аб'єкція*, спираючись на значне психолінгвістичне підґрунтя, вміщує в себе поетапний процес формування новоствореної думки мовця. Етапи такого процесу покликані змальовувати як семантичне, так і когнітивне значення всіх мовних конструкцій, залучених у процес. Як наслідок, у поєднанні вони створюють можливість успішного досягнення перлокутивного ефекту.

Дослідження виявило одну з тенденцій реалізації категорії зв'язності за допомогою ситуативної синонімії лексем і мовних експресивних конструкцій одного когнітивного простору на основі ЛЕК *Аб'єкція*. Єдність та «єдиність» такого когнітивного простору виражається в тому, що воно змальовує одну ситуацію з певним одним когнітивним значенням і семіосферою.

Висновки. Виникнення в тексті кардинально нового «аб'єкта» (результату дії свідомості в сучасних інформаційних умовах), його розвиток у дискурсі й подальше приєднання нових лінгвістичних форм на основі ситуативної синонімії та, як наслідок, фінал-висновок, виражений лексичною формою з певним когнітивним значенням, створюють завершену думку, забезпечують зв'язок тексту та виступають як його структура й каркас.

Рис. 1. Розвиток «аб'єкта» в дискурсивному полі

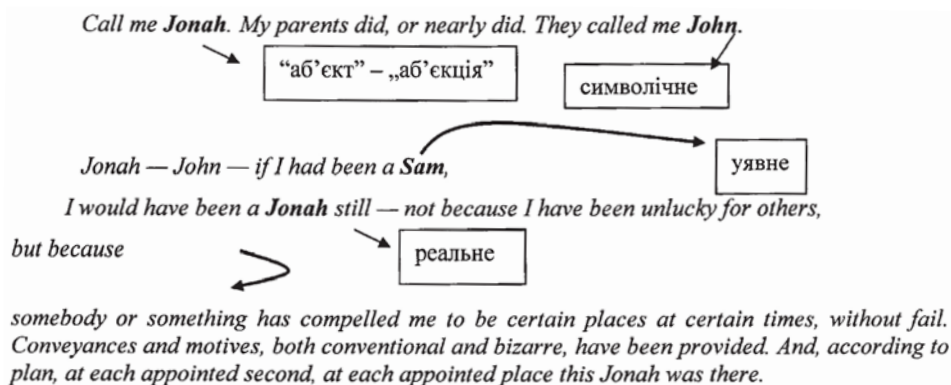

Рис. 2. Розвиток «аб'єкта» на прикладі НФЄ з роману К. Воннегута «Жолилка для кішки»

Література:

1. Воложин С. Байрон, Сартр, Воннегут, Пригов, Зюскинд, Маркес и другие. Художественный смысл. Занозы / С. Воложин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://art-otkrytie.narod.ru/baygon.htm>.
2. Ильин И. Постструктурализм, деконструктивизм, постмодернизм / И. Ильин. – М.: Интрада, 1996. – 256 с.
3. Ильин И. Постмодернизм: словарь терминов / И. Ильин – М.: Intrada, 2001. – 384 с.
4. Куранова С. Основы психолінгвістики: [навч. посібник] / С. Куранова. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.
5. Розенталь Д. Современный русский язык / Д. Розенталь, И. Голуб, М. Теленкова. – М.: Айрис-Пресс, 2002. – 448 с.
6. Соловьев Э. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Э. Соловьев; под ред. В. Стёпина. – М.: Мысль, 2000–2001.
7. Vonnegut K. Cat's Cradle / K. Vonnegut [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://readr.su/kurt-vonnegut-cats-cradle.html>.

Кротенко Л. Б. Современный дискурс-текст с позиции психолінгвістики

Аннотация. Статья посвящена одному из аспектов психолінгвістики как реализации категории связности

в постмодернистском дискурсе на основе ситуативной синонимии лексем и экспрессивных конструкций одного когнитивного поля в сочетании с лингво-эпистемным компонентом. Иллюстративным материалом для статьи служит художественное произведение американского писателя-постмодерниста.

Ключевые слова: категория связности, постмодернистский дискурс, синонимия, Абъекция, Символическое, Реальное.

Krotenko L. A modern approach to discourse and text from the standpoint of psycholinguistics

Summary. The article is devoted to one of the aspects of psycholinguistics as an implementation of the category of coherence category in postmodern discourse on the basis of situational synonymy of lexemes and expressive constructions of one cognitive field in conjunction with a lingho-epistem component. Illustrative material for this article is the artwork of an American postmodernist writer.

Key words: coherence category, postmodern discourse, synonymy, Ab-jection, Symbolic one, Real one.